

Schadelijke culturele praktijken vanuit genderinclusief mensenrechtenperspectief

Els Leye en Chia Longman

‘Schadelijke culturele praktijken’ verwijzen naar bepaalde discriminerende gebruiken jegens vrouwen die tot voor kort overwegend in verband gebracht werden met culturele normen en tradities uit het Zuiden, voornamelijk Afrika en Azië. Er wordt daarbij veelal gedacht aan zaken als genitale verminking, kindhuwelijken, verstoting van vrouwen, eergegrelateerd geweld, infanticide van meisjes en selectieve abortus ten aanzien van meisjes. Dergelijke eenzijdige focus op ‘het Zuiden’ en ‘cultuur’ om gebruiken als ‘schadelijke traditionele cultuur’ te classificeren, staat echter ter discussie. Sinds kort gaan stemmen op om gebruiken in het Westen die het schoonheids- en slankheidsideaal voor vrouwen benadrukken – zoals cosmetische vaginale chirurgie, eetstoornissen en het dragen van hoge hakken – ook als schadelijke culturele praktijken te zien.

Dit themanummer wil een bijdrage leveren aan deze discussie door verder de grenzen af te tasten van het begrip ‘schadelijke culturele (of ook wel ‘traditionele’) praktijken’. Hierbij kijken we kritisch naar enkele van de criteria die doorgaans worden gehanteerd om gebruiken als een ‘schadelijke culturele praktijk’ te boekstaven: vrije keuze, cultuur, gendergelijkheid en mensenrechten. In deze inleiding op het thema schetsen we eerst de ontwikkelingen rond dit begrip sinds het door de Verenigde Naties op de agenda is gezet als vorm van vrouwendiscriminatie. Sinds wanneer wordt de term ‘schadelijke culturele praktijk’ toegepast en welke evoluties heeft

de afbakening van het begrip ondergaan naar aanleiding van feministische en postkoloniale kritiek? Vervolgens worden de verschillende bijdragen kort geïntroduceerd. Vanwege het groot aantal ingezonden artikels, beperkt dit nummer zich tot schadelijke praktijken binnen de migratiecontext (van eergegrelateerd geweld, gedwongen huwelijken en genitale modificatie). Een tweede nummer dit jaar zal ook andere vormen van schadelijke culturele praktijken behandelen.

Genderinclusieve mensenrechten

CEDAW, de *Conventie inzake de bestrijding van alle vormen van discriminatie van vrouwen* van de Verenigde Naties (*Convention on the elimination of all forms of discrimination against women*) en één van de belangrijkste internationale instrumenten voor de mensenrechten van de vrouw, eist in haar gelijknamige verdrag uit 1979 dat staten maatregelen moeten nemen tegen *alle* vormen van discriminatie van vrouwen, waaronder ‘wetten, regels, gewoonten en praktijken’ (art. 2f). Deze discriminatie wordt nog verder toegelicht in artikel 5a waarin wordt gestipuleerd dat staten moeten toezien op veranderingen in ‘de sociale en culturele patronen van gedrag van mannen en vrouwen, met het doel de eliminatie van vooroordelen en gewoontes en andere praktijken die zijn gebaseerd op de idee van de inferioriteit of de superioriteit van een van de twee seksen of stereotype rollen van mannen en vrouwen’ (CEDAW, UN, 1979, eigen verta-

ling). Zoals bekend, is CEDAW baanbrekend geweest wat betreft de implementatie van een genderperspectief op mensenrechten. In de jaren tachtig en negentig zijn schadelijke culturele praktijken steeds vaker opgenomen in verschillende werkgroepen, consultaties en rapporten van de VN en aanverwante instellingen, waarbij ze behandeld werden binnen de domeinen gezondheid van of geweld tegen meisjes en vrouwen, thema's die betrekking hebben op de specifiek *gegenderde* manier waarop de mensenrechten van vrouwen en kinderen worden geschonden. In 1995 verschijnt vervolgens de VN Fact Sheet No. 23, *Harmful traditional practices affecting the health of women and children* (UN, 1995), waarin schadelijke culturele praktijken als volgt worden omschreven:

Traditionele culturele praktijken weerspiegelen waarden en geloofsinhouden die gedragen worden door de leden van een gemeenschap vaak over de generaties heen. Elke sociale groep heeft specifieke traditionele culturele praktijken en geloofsinhouden, waarvan sommigen voordelen verlenen aan alle leden, terwijl andere schadelijk zijn voor een bepaalde groep, zoals vrouwen. Deze schadelijke traditionele praktijken omvatten vrouwelijke genitale verminking (FGM); het gedwongen voeden van vrouwen; het vroege huwelijk; de verschillende taboes die vrouwen verhinderen over hun eigen fertiliteit te beschikken; voedings-taboes en traditionele bevallingspraktijken; zoonvoorkeur en implicaties voor de status van het meisje; vrouwelijke infanticide; vroege zwangerschappen; en bruidschat. Ondanks hun schadelijke aard en inbreuk op de internationale mensenrechtswetten, blijven zulke praktijken voortbestaan, aangezien ze niet bevestigd worden en nemen ze een aura van moraliteit aan in de ogen van degenen die ze praktiseren. (p. 1-2, eigen vertaling)

Het document vervolgt met een zeer duidelijke en krachtige veroordeling van schadelijke traditionele praktijken, waarbij een feministische analyse niet wordt geschuwd; de 'sombere realiteit' is dat dergelijke praktijken blijven bestaan ten voordele van mannen: 'Seksuele controle door mannen, naast de economische en politieke onderdrukking van vrouwen bestendigen haar inferieure status en verhinderen structurele en gedragsmatige veranderingen die nodig zijn om genderongelijkheid te elimineren' (p. 2, eigen vertaling).

In het document wordt ook regeringen en de internationale gemeenschap verweten dat ze in het verleden de 'duistere' gevolgen van deze praktijken niet aanklaagden, waaronder het schenden van rechten van 'gezondheid, leven, waardigheid, en persoonlijke integriteit'.

Kritiek op koloniale beeldvorming van schadelijke culturele praktijken

De groeiende zelfreflexiviteit en postkoloniale en multiculturele bewegingen binnen de feministische theorie (Lewis & Mills, 2003; Narayan, 1998; Mohanty, 1984, 2003) zetten aan tot bekritisering van de eenzijdige benadering van schadelijke culturele praktijken, waarin niet-westerse vrouwen als 'slachtoffers van traditie' worden gedefinieerd en de vermeende superioriteit van het Westen wordt bestendigd:

Deze gemiddelde derdewereldvrouw leidt een essentieel beknot leven gebaseerd op haar vrouwelijk gender (lees: seksueel onderdrukt) en gesitueerdheid in de 'derde wereld' (lees: onwetend, arm, niet opgeleid, traditiegebonden, domestiek, familie-georiënteerd, slachtoffer, et cetera). Dit, suggereer ik, is in contrast met de (impliciete) zelfrepresentatie van westerse vrouwen als opgeleid, modern, met controle over hun lichamen en seksualiteit, en de

vrijheid om hun eigen beslissingen te nemen (Mohanty, 1984, p. 337, eigen vertaling).

In 2002 wijzigt de VN de terminologie met betrekking tot schadelijke culturele praktijken door het achterwege laten van de term 'traditie', en de *Special rapporteur on violence against women* verwijst in haar VN-rapport enkel nog naar 'schadelijke praktijken' of 'culturele praktijken'. In dit rapport wordt ook voor het eerst melding gemaakt van een culturele praktijk die discriminerend zou zijn ten aanzien van vrouwen in het Westen, namelijk het dominerende schoonheid- en slankheidsideaal dat tot eetstoornissen en cosmetische chirurgie leidt (Coomaraswamy, 2002, p. 27).

Dat schadelijke culturele praktijken zoals gedefinieerd binnen het mensenrechten- en ontwikkelingsdiscours zich niet beperken tot niet-westerse tradities of gewoontes, wordt door de radicale tweedegolfeministe Sheila Jeffreys (2005) recentelijk op scherp gesteld:

Make-up en hoge hakken, labiaplastie en borstimplantaten zijn het resultaat van de waarde die wordt toegekend aan meisjes en vrouwen in het Westen, waar de lichamen van vrouwen worden veranderd en gedecodeerd om aan te tonen dat vrouwen lid zijn van een onderdrukte klasse die bestaat voor mannelijk genot. (p. 32-33, eigen vertaling)

Volgens Jeffreys vallen westerse schoonheidspraktijken onder dezelfde VN-criteria als praktijken die meestal aan niet-westerse tradities worden toegeschreven: ze zijn schadelijk voor de gezondheid, komen voort uit de materiële machtsongelijkheid tussen de seksen, bevoordelen mannen; creëren stereotype mannelijkheid en vrouwelijkheid en worden gelegitimeerd door traditie (p. 29).

Eergerelateerd geweld, huwelijksdwang en genitale modificatie

De drie bijdragen over eergerelateerd geweld, gedwongen huwelijken, meisjes- én jongensbesnijdenis en schaamlippencorrecties berusten op studies van 'schadelijke culturele praktijken' in de migratiecontext.

In hun bijdrage over eergerelateerd geweld, problematiseren Withaecx en Coene de manier waarop eergerelateerd geweld dikwijls als een 'cultureel probleem' wordt geïnterpreteerd. Ze pleiten voor een universalistisch feministisch perspectief op eergerelateerd geweld als in de eerste plaats een vorm van *gendergerelateerd* geweld en schending van de mensenrechten. Het overwegend discours ten aanzien van eergerelateerd geweld in België, zoals geschetst in de analyse van de hoorzittingen omtrent dit fenomeen, ziet eergerelateerd geweld als een probleem van 'andere' culturen dat in strijd is met 'onze' levenswijze en waarden en normen, en dat enkel kan opgelost worden als migranten onze waarden en normen overnemen. Belgische hulpverleners hebben daarentegen een genuanceerder beeld, aldus de auteurs, en pleiten ervoor deze schadelijke praktijk in de context te plaatsen van de alledaagse realiteit van de betrokken bevolking: stress, werkloosheid, trauma's, veranderende gezinsstructuren en machtsverhoudingen. Dit geeft aan dat de aanpak niet een probleem is van de 'ander', maar van de hele maatschappij, waarbij een holistische aanpak dan ook noodzakelijk is.

De bijdrage van Sabbe over gedwongen huwelijken in Europa biedt een gelijksoortige analyse. Sabbe toont aan hoe ook deze schadelijke traditionele praktijk in Europa primair in verband wordt gebracht met de 'cultuur' van de 'andere', en de auteur demonstreert in haar artikel overtuigend hoe dit het beleid ten aanzien van gedwongen huwelijken heeft beïnvloed in diverse Europese landen. Ze

bepleit dat reguleringen in Europese landen niet zozeer begaan zijn met gendergelijkheid en het beschermen van vrouwen tegen seksueel en gendergerelateerd geweld, maar eerder met reguleringen om migranten te ontmoedigen naar Europa te komen (zie bijvoorbeeld de inkomenseis en de minimumleeftijd). Uit Sabbe's analyse blijkt dat het eenzijdig redeneren vanuit 'cultuur' om gedwongen huwelijken aan te pakken niet efficiënt is. De auteur is eveneens voorstander van de toepassing van een feministisch-universalistisch, doch cultuursensitief kader. Het beleid in het Verenigd Koninkrijk ten aanzien van gedwongen huwelijken wordt in het artikel als een goede praktijk beschreven, precies omdat het gedwongen huwelijken benadert in termen van genderongelijkheid en als een vorm van huiselijk geweld. Een dergelijke aanpak kan de schadelijke stereotypering en stigmatisering van bepaalde bevolkingsgroepen beperken. Sabbe wijst tevens op het gebrek aan forum voor 'minorities within minorities', waardoor gedwongen huwelijken worden bestendigd. Het zijn voornamelijk mannen die optreden als woordvoerders van etnische minderheden, om met het beleid in dialoog te gaan, niet de vrouwen en meisjes. Hoewel de hulpverlening aan slachtoffers van gedwongen huwelijken verre van ideaal is, lijken hulpverleners hiermee iets beter te kunnen omgaan dan beleidsmakers, zoals ook bleek uit de bijdrage van Withaecx en Coene. Beide bijdrages geven daarmee aan dat voor een effectieve aanpak van deze schadelijke praktijken, zowel hulpverleners als vrouwen zelf – de 'minorities within minorities' – als bevoorrechte partners dienen betrokken te worden bij het opmaken van het beleid.

Het artikel van De Koning, Bartels en Storms, ten slotte, plaatst de discussie over schadelijke culturele praktijken in het kader van burgerschap, waarbij ze stellen dat burgerschap in Nederland tegenwoordig eer-

der een morele dimensie heeft dan wel een juridische status. Het dominante discours over burgerschap is sterk verbonden aan het proces van de in- en uitsluiting van bepaalde groepen in de maatschappij en gender is daarbij een belangrijke inzet. Schadelijke culturele praktijken zoals meisjes- en jongensbesnijdenis en schaamlippenreconstructies, worden in dit artikel opgevoerd als voorbeelden van een problematische culturalisering van burgerschap. De auteurs willen voorbijgaan aan een simplistische tegenstelling tussen 'feminisme en multiculturalisme' of de keuze tussen 'autonomie en cultuur'. In hun artikel trachten ze vragen te beantwoorden, zoals waarom meisjesbesnijdenis en gedwongen huwelijken pal in het midden van de publieke belangstelling staan, waarom het zo lang duurde voordat jongensbesnijdenis een 'issue' werd in Nederland, én waarom er nauwelijks een debat gevoerd wordt over schaamlippencorrecties. Ze zoeken het antwoord in de constructie van 'de ander' enerzijds, en de constructie van de Nederlandse identiteit en cultuur als zou die berusten op individuele vrijheid en autonomie anderzijds, waarbij ze vervolgens dat laatste idee van individuele controle ontkrachten.

Besluit

In alle bijdragen komt duidelijk tot uiting dat schadelijke culturele praktijken in Europese landen gedefinieerd worden als een probleem van de 'anderen' en als deel uitmakend van hun cultuur. Aan het debat over schadelijke culturele praktijken in vele Europese landen blijkt een monolithisch en essentialistisch perspectief ten grondslag te liggen. Beter is te opteren voor een discussie vanuit feministisch-universalistisch perspectief, en deze praktijken te definiëren als vormen van gendergerelateerd geweld en als een uiting van genderdiscriminatie. Hierbij dient de relevan-

tie van cultuur niet genegeerd, maar verzoend te worden met het principe van gendergelijkheid (zie ook Coene & Longman, 2005). Een constante dialoog met de 'minorities within minorities' én hulpverleners is hierbij onontbeerlijk.

Literatuur

- Coene, G. & C. Longman (Red.) (2005). *Eigen emancipatie eerst? Over de rechten en representatie van vrouwen in een multiculturele samenleving*. Gent: Academia Press, 2005.
- CEDAW, UN (1979). *Convention on the elimination of all forms of discrimination against women* [<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/text/econvention.htm>, geraadpleegd op 04/02/2011]
- Coomaraswamy, R. (2002). *Integration of the human rights of women and the gender perspective. Violence against women*. Report of the special rapporteur on violence against women, its causes and consequences, Ms. Radhika Coomaraswamy,

submitted in accordance with Commission on Human Rights resolution 2001/49. Cultural practices in the family that are violent towards women. E/CN.4/2002/83. United Nations: Social and Economic Council.

- Jeffreys, S. (2005). *Beauty and misogyny: harmful cultural practices in the West*. London: Routledge.
- Lewis, R. & S. Mills (Eds.) (2003). *Feminist postcolonial theory: a Reader*. New York: Routledge.
- Mohanty, C.T. (1984). 'Under western eyes: feminist scholarship and colonial discourses', *Boundary 2*, 12(3), 333-358.
- Mohanty, C.T. (2003). *Feminism without borders: decolonizing theory, practicing solidarity*. Durham: Duke University Press.
- Narayan, U. (1997). *Dislocating cultures: identities, traditions and third world feminism*. New York: Routledge.
- UN (1995). *Fact Sheet No.23, Harmful traditional practices affecting the health of women and children*. [<http://www.ohchr.org/Documents/Publications/FactSheet23en.pdf>, geraadpleegd op 04/02/2011].

Sieraden voor bruiden Foto: Marije Koudstaal